

Розділ: Психологія праці і професійної діяльності

УДК. 159.9.078

Використання сучасних інформаційних технологій в оцінці підготовленості психолога до роботи в умовах надзвичайної ситуації

Н. В. Оніщенко
n-onischenko@ukr.net

У статті представлено опис програмного продукту – комп’ютерного тренажера «Підготовка психолога ДСНС України до виїзду на ліквідацію надзвичайної ситуації». Використання тренажера дозволяє оцінити вміння фахівця діяти і приймати рішення в майже реальних умовах ліквідації наслідків надзвичайної ситуації. Крім того, даний тренажер дозволяє проводити експертизу рівня підготовленості психолога до надання екстреної психологічної допомоги постраждалим.

Ключові слова: психолог; надзвичайна ситуація; постраждалий; комп’ютерний тренажер.

В статье представлено описание программного продукта – компьютерного тренажера «Подготовка психолога ГСЧС Украины к выезду на ликвидацию чрезвычайной ситуации». Использование тренажера позволяет оценить умения специалиста действовать и принимать решения в практически реальных условиях ликвидации последствий чрезвычайной ситуации. Кроме того, данный тренажер позволяет провести экспертизу уровня подготовленности психолога к оказанию экстренной психологической помощи пострадавшим.

Ключевые слова: психолог; чрезвычайная ситуация; пострадавший; компьютерный тренажер.

The article describes the software – a computer simulator «Preparing psychologist Civil Service for Emergency Situations of Ukraine to leave for help in the case of emergencies.» Using a simulator allows to evaluate the specialist skills to act and make decisions in the real world virtually eliminate the consequences of an emergency. In addition, the simulator will allow examination of the level of preparedness of a psychologist to provide emergency psychological assistance to victims.

Keywords: psychology; emergency; the victim; computer simulator.

Постановка проблеми. Найрезонансніші події останніх років змусили науковців замислитися над необхідністю впровадження нового підходу в межах психологічної допомоги постраждалому населенню. Саме тому, у 2004 році групою вітчизняних вчених була проведена кропітка робота щодо обґрунтування та створення відповідної законодавчої бази, яка б регламентувала роль та місце психолога в осередку лиха [4]. Проведений ретельний аналіз існуючих нормативно-правових документів, що регламентували на той час діяльність служби психологічного забезпечення МНС (зараз – ДСНС) України та узагальнений досвід функціонування аналогічних структур як в Україні, так і за її межами, дозволили визначити пріоритетні напрями нормативно-правової регламентації діяльності служби психологічного забезпечення ДСНС України на сучасному етапі розвитку суспільства та держави¹.

Сьогодні ж особливої актуальності набуває не тільки питання визначення ролі та місця екстремального психолога в процесі надання допомоги населенню, яке постраждало внаслідок надзвичайної ситуації (НС), а і питання оцінки підготовленості фахівця до діяльності в умовах ліквідації наслідків лиха. При цьому, говорячи про оцінку підготовленості психолога до діяльності в умовах НС, слід розуміти, до чого саме він повинен готуватись, що та як повинен робити, на якому рівні має виконувати поставлені перед ним завдання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Звертаючись до процедури оцінки як ефективності діяльності психолога взагалі, так і рівня його підготовленості до цієї діяльності відмітимо, що на сьогодні єдиного системного підходу до вирішення цієї проблеми не має. Г.С. Абрамова, стосовно оцінки ефективності діяльності практичного психолога, говорить про те, що оцінювання повинно проводитись за наступними блоками [1]:

1) якість психодіагностичних процедур, які проводяться психологом – адекватність застосовуваних психологом методик може перевірятися, зокрема, результативністю запропонованих на основі матеріалів обстеження рекомендацій клієнту;

2) якість процедури психологічного консультування клієнта оцінюють за наступними показниками: суб’єктивно пережиті клієнтом зміни у внутрішньому світі; об’єктивно реєстровані параметри, що характеризують зміни в різних модальностях; стійкість змін, які відбулись у житті людини після отримання психологічної допомоги;

3) якість психокорекційної роботи – визначається не її інтенсивністю, а якістю змісту, своєчасністю і адекватністю.

При цьому якість психотерапії, на думку Г.С. Абрамової, визначити надто складно через різницю поглядів психотерапевтів на те, що власне вважати психотерапевтичним ефектом [1].

¹ Сьогодні єдиною державною структурою, на яку в Україні законодавчо покладено завдання психологічного захисту населення в осередку надзвичайної ситуації, є Державна служба України з надзвичайних ситуацій (прим. автора).

Більшість авторів сходиться на думці, що клінічне симптоматичне поліпшення є найважливішим критерієм ефективності психологічного впливу психолога [2; 3]. При цьому у звичних умовах роботи психолога є необхідність використовувати і соціально-психологічні критерії оцінки: ступінь розуміння пацієнтом психологічних механізмів хвороби, власної ролі у виникненні конфліктних і травмуючих ситуацій, у тому числі, і в розвитку своїх неадекватних, неадаптивних реакцій, зміни у відносинах і установках, поліпшення соціальної ситуації та інші [5-7]. Який би змістовний критерій ефективності не аналізувався, в будь-якому випадку ми маємо справу з наступними групами змінних, що характеризують вплив:

- 1) суб'єктивно пережиті особистістю зміни у внутрішньому світі;
- 2) об'єктивно реєстровані (спостерігачем, експертом) параметри, що характеризують зміни внутрішнього світу людини;

- 3) стійкість змін до подальшого після впливу життя людини.

Внесення до системи оцінки ефективності діяльності психолога ДСНС України етапу вивчення його підготовленості до виконання завдань в екстремальних умовах НС, на наш погляд, є вкрай важливим. Тому метою нашої статті став пошук методів та засобів оцінки рівня підготовленості екстремального психолога, в обов'язки якого входить надання екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню в осередку надзвичайної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Осередок НС характеризується високим рівнем небезпеки, яка, зазвичай, зберігається протягом всіх етапів ліквідації наслідків лиха. НС обумовлюють виникнення негативних психічних реакцій не тільки у постраждалого контингенту, а і у фахівців, які працюють в осередку трагедії. Крім того, стрес-фактори НС чинять вплив і на перебіг виконання фахівцями своїх професійних обов'язків. Це також стосується і діяльності психологів ДСНС України, які надають екстрену психологічну допомогу постраждалим безпосередньо в умовах надзвичайної ситуації.

Все це говорить лише про одне – про те, що до фахівця, який має виконувати свою діяльність в надскладних, екстремальних умовах, висуваються особливо високі вимоги. Якщо випустити цей аспект з поля зору і допустити до роботи в осередку лиха фахівця, який виявиться неготовим до цього, можна, як мінімум, говорити про гарантовано високий показник допущення ним помилкових дій при роботі з постраждалими, а як максимум, з одного боку – втратити фахівця як робочу одиницю, з іншого боку – завдати непоправної шкоди тим людям, які потребують професійної психологічної підтримки та допомоги.

Використання комп'ютерних тренажерів в процесі організації та проведення навчального процесу на всіх етапах підготовки фахівців є сформованою загальноосвітньою практикою професійної підготовки персоналу, оскільки використання в навчальному процесі реального обладнання (переміщення в реальній ситуації, як в нашому випадку) або вимагає дуже великих витрат, або пов'язане з високою небезпекою, або, в принципі, неможливо. У процесі підготовки психологів не має можливості забезпечити або створити таку ситуацію, в умовах якої фахівець міг би надавати психологічну допомогу постраждалим. При цьому також відмітимо, що відпрацювання навичок та закріплення отриманих знань при роботі з постраждалими, які потребують професійної кваліфікованої психологічної допомоги, є неетичним та негуманним.

Узагальнення досвіду роботи з надання невідкладної психологічної допомоги постраждалим, було використано нами при розробці спеціального програмного продукту у вигляді тренажеру «Підготовка психолога ДСНС України до виїзду на ліквідацію надзвичайної ситуації». У написанні комп'ютерної програми, створенні бази даних та розробці інтерфейсу тренажеру брали участь фахівці науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології, а також фахівці Центру інформаційних технологій Національного університету цивільного захисту України.

Розроблений тренажер допомагає вирішити щонайменше 2 проблеми: (1) з одного боку, шляхом практично повного занурення у змодельовану ситуацію, фахівець вчиться діяти та приймати рішення в майже реальних умовах ліквідації наслідків НС. За таких обставин у психолога є право на помилку, чого абсолютно немає в реальних умовах роботи в осередку лиха; (2) з іншого боку, фахівець проходить своєрідну експертизу щодо власного рівня підготовленості (і психологічної готовності в тому числі) до надання екстреної психологічної допомоги постраждалим внаслідок різноманітних НС.

Особливо ефективним вважаємо застосування представленого тренажеру при навчанні та проведенні оцінки підготовленості фахівця-психолога саме з урахуванням можливості виправлення допущених фахівцем помилок, що є абсолютно неможливим при роботі в реальних умовах ліквідації наслідків НС. Також в максимально наближених умовах навчання або проведення оцінки рівня підготовленості фахівця до діяльності в умовах ліквідації наслідків лиха виключається будь-яка небезпека для фахівця у випадку допущення ним помилкових дій.

Таким чином, той, хто працює на тренажері, занурюючись у ситуацію, яка повторює обставини реального лиха, повинен вміти безпомилково оцінити загальну ситуацію та обрати стратегію своїх подальших дій.

На цьому тренажері, окрім вже зазначеного, можна здійснювати або повний, або частковий контроль за тестуванням фахівця щодо перевірки його навичок виконання професійних завдань в

умовах НС. Даний тренажер дозволяє не тільки сформувати та перевірити навички дій в складних ситуаціях, а й наочно показати сутність процесів, які відбуваються при ліквідації наслідків НС в аспекті надання психологічної допомоги постраждалим від лиха, їх взаємну залежність, а також ряд істотних тонкощів, яким, на жаль, не завжди надається значення на практиці.

Запропонований тренажер розроблено на основі так званої динамічної моделі. Він призначений для навчання дій з об'єктами при наявності зовнішніх перешкод або стрес-факторів, як у нашому випадку. Крім того, при розробці тренажеру нами використано проблемний підхід, який припускає в процесі реалізації фахівцем-психологом поставлених завдань, приймати рішення, шукати оптимальні шляхи розв'язання проблем тощо.

За основу у процесі розробки тренажеру взято реальну надзвичайну ситуацію – вибух побутового газу в житловому будинку по вул. Мандриківській м. Дніпропетровськ у 2007 році.

Тренажер «Підготовка психолога ДСНС України до виїзду на ліквідацію надзвичайної ситуації» з 2010 року успішно використовується для навчання студентів та курсантів соціально-психологічного факультету НУЦЗУ, а також безпосередньо у підрозділах системи ДСНС України для оцінки підготовленості психолога до роботи в умовах ліквідації наслідків НС.

Робота цього тренажеру проводиться за чітко визначеною схемою та припускає наявність низки мінімальних та рекомендованих вимог:

1) Мінімальні:

Операційна система Microsoft Windows XP SP1; процесор (MHz) 700 MHz; ОЗУ (МБ) 256 МБ; вільного простору на жорсткому диску 1500 МБ; відео ОЗУ 32 МБ

2) Рекомендовані:

Операційна система Microsoft Windows XP SP3; процесор (MHz) 1,2; GHz і вище; ОЗУ (МБ) 512 МБ; вільного простору на жорсткому диску 1500 МБ; відео ОЗУ 128 МБ.

Наведена на рис. 1 структура тренажерного комплексу «Підготовка психолога ДСНС України до виїзду на надзвичайну ситуацію» представлена в тренажері окремими блоками, які містять спеціальні завдання, що вирішуються в межах кожного з них. Також в межах кожного з блоків є спеціальні питання, на які психолог обов'язково має знайти правильні відповіді.

Основні блоки на етапі підготовки психолога до виїзду в осередок надзвичайної ситуації:

1. Отримання інформації про трагедію. На цьому етапі до чергового (старшого групи психологів) надходить повідомлення про надзвичайну ситуацію. Основні завдання на цьому етапі: необхідно зібрати якомога більше подробиць щодо обставин трагедії; дізнатись попередню кількість жертв надзвичайної ситуації; встановити приблизний масштаб трагедії.

2. Прийняття рішення щодо організації виїзду на місце події. На цьому етапі відбувається визначення кількості фахівців-психологів, які повинні бути задіяні для надання екстреної психологічної допомоги в умовах надзвичайної ситуації. Основні завдання на цьому етапі: визначення основних документів, якими слід керуватись при роботі в осередку надзвичайної ситуації; вивчення питання координації роботи фахівців-психологів на місці ліквідації наслідків лиха; здійснення оповіщення фахівців, які виїждатимуть в осередок трагедії.

3. Комплектація «Валізи психолога». Основним завданням на цьому етапі є: проведення комплектації «Валізи психолога» для роботи з постраждалими на різних ділянках робіт в умовах ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а саме:

- для проведення процедури впізнання тіл загиблих внаслідок надзвичайної ситуації;
- для організації та надання екстреної психологічної допомоги дітям, постраждалим внаслідок лиха;
- для обладнання місця скорботи в осередку надзвичайної ситуації;
- для роботи в умовах інформаційного вакууму;
- у ситуації очікування родичами постраждалих звісток про долю їх близьких та рідних.

4. Зовнішній вигляд психолога. Ця особливість має дуже велике значення при організації та наданні психологічної допомоги постраждалому в умовах надзвичайної ситуації. Людина в ситуації лиха абсолютно все сприймає по-іншому, для неї велике значення мають навіть найдрібніші деталі, навіть ті, які ми у повсякденному житті не помічаємо. Основним завданням на цьому етапі є: визначення оптимального зовнішнього вигляду фахівця-психолога, які б сприяли швидкому та ефективному встановленню психологічного контакту між психологом та постраждалим, а також сприяли б їх подальшій взаємодії.

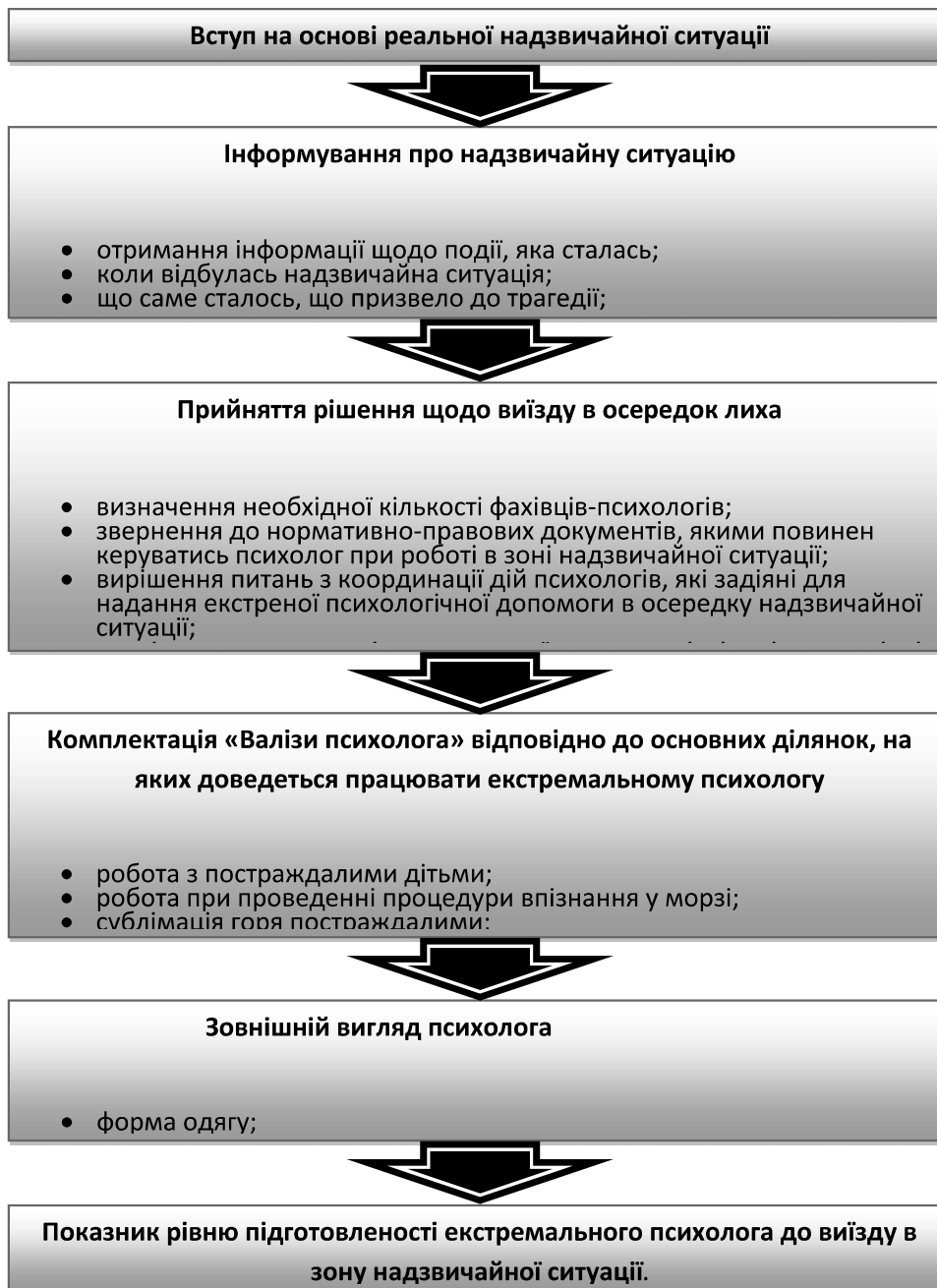

Рис. 1. Структура проходження програмного тренажера «Підготовка психолога ДСНС України до виїзду на надзвичайну ситуацію»

5. Прийняття рішення щодо залучення додаткової кількості фахівців та позаштатної мобільної групи. В процесі уточнення отриманої інформації щодо трагедії, яка відбулась, старший групи психологів повинен прийняти рішення: чи впорається та кількість фахівців, які були визначені на начальному етапі з наданням психологічної допомоги всім постраждалим від надзвичайної ситуації, чи слід запросити допомоги. Саме це є основним завданням на цьому етапі.

За результатами проходження тренажера випробуваний та «екзаменатор» або керівник тестування отримують висновок, що свідчить про рівень готовності/неготовності фахівця-психолога до виїзду на надзвичайну ситуацію.

Програмний тренажер побудований таким чином, що за його допомогою можна перевірити не тільки професійну готовість до виїзду в осередок НС (знання та вміння фахівця), а і його психологічну готовність до роботи у надскладних умовах НС (витривалість, здатність приймати відповідальні рішення).

З метою підвищення рівня реалістичності діяльності психолога при розробці тренажера нами було застосовано так званий «ефект занурення» в умови НС. Для цього використано відеофрагменти зйомок із місць трагічної події, фотографії та звукові ефекти з реальної НС, яка відбулась в Україні у 2007 році.

Нами запропоновано використовувати часове обмеження виконання кожного завдання (адже в умовах ліквідації наслідків НС дійсно не вистачає часу на прийняття рішень). При прийнятті рішення за кожним завданням у межах всіх блоків тренажеру випробуваному надається дві спроби, які супроводжуються проміжними коментарями з зазначенням помилок, яких припустився випробуваний.

Виконання всіх тестових завдань в тренажері відбувається за чіткою послідовністю, яка зберігається і при організації діяльності психолога ДСНС України в реальних умовах. Після проходження кожного завдання відбувається підрахунок отриманих випробуваним фахівцем балів. Максимальний загальний показник становить 100 балів. Вага кожного завдання є різною та залежить від його реальної «важливості» при організації фахівцем-психологом заходів з надання екстреної психологічної допомоги в осередку НС.

За умови необхідності проходження тренажеру повторно, для запобігання запам'ятовування правильних відповідей, всі запитання в кожному з блоків змінюються автоматично.

Висновок. Запропонований програмний продукт на сьогодні не має аналогів. Вивчення готовності, а точніше – підготовленості фахівця-психолога до роботи в осередку лиха за допомогою розробленого тренажеру дозволяє не тільки визначити її рівень, а і вказати фахівцеві на його «слабкі» професійні місця. І хоча запропонований тренажер не можна вважати абсолютно досконалим засобом оцінювання рівня підготовленості психолога до роботи в надскладних умовах, слід вказати на його практичне значення. Вважаємо, що цей програмний продукт може стати початком розробки цілої низки тренажерів, які б дозволяли вивчати готовність психологів надавати психологічну допомогу різноманітним категоріям постраждалого населення, працювати з негативними станами та реактивними проявами у постраждалих та виконувати свою діяльність на різних ділянках ліквідації наслідків тієї чи іншої НС.

Література

1. Абрамова, Г. С. Практическая психология [Текст] : учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – Изд. 6-е, перераб. и доп. – М. : Академический Проект, 2001. – 480 с.
2. Ахмедов, Т. И. Психотерапия в особых состояниях сознания: история, теория, практика [Текст] : [Монография] / Т. И. Ахмедов, М. Е. Жидко; Авт. послесл. Х. Л. Борхес, Худ. А. С. Юхтман. – Москва; Харьков : АСТ : Фолио, 2001. – 766 с.
3. Васьківська, С. В. Основи психологічного консультування [Текст] : навчальний посібник / С. В. Васьківська. – К. : Четверта хвиля, 2004. – 256 с.
4. Оніщенко, Н.В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти [Текст]: монографія / Н.В. Оніщенко - Х.: Вид-во «Право», 2014. – 584 с.
5. Практикум по психологии состояний [Текст] / Под ред. А. О. Прохорова. – СПб. : Речь, 2004. — 476 с.
6. Рабочая книга практического психолога [Текст] : пособие для специалистов, работающих с персоналом / Под ред. А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2001. – 640 с.
7. Рогов, Е. И. Настольная книга практического психолога [Текст] : учеб. пособие: В 2 кн. – 2-е изд., перераб. и доп. / Е. И. Рогов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 2 : Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. – 480 с.

Literatura

1. Abramova, G. S. Prakticheskaja psihologija [Tekst] : uchebnik dlja studentov vuzov / G. S. Abramova. – Izd. 6-e, pererab. i dop. – M. : Akademicheskij Proekt, 2001. – 480 s.
2. Ahmedov, T. I. Psihoterapija v osobyh sostojanijah soznanija: istorija, teorija, praktika [Tekst] : [Monografija] / T. I. Ahmedov, M. E. Zhidko; Avt. poslesl. H. L. Borhes, Hud. A. S. Juhtman. – Moskva; Har'kov : AST : Folio, 2001. – 766 s.
3. Vas'kivs'ka, S. V. Osnovi psihologichnogo konsul'tuvannja [Tekst] : navchal'nij posibnik / S. V. Vas'kivs'ka. – K. : Chetverta hvilja, 2004. – 256 s.
4. Onishhenko, N.V. Ekstrena psihologichna dopomoga postrazhdalim v umovah nadzvichajnoї situacii: teoretichni ta prikladni aspekti [Tekst]: monografija / N.V. Onishhenko - H.: Vid-vo «Pravo», 2014. – 584 s.
5. Praktikum po psihologii sostojanij [Tekst] / Pod red. A. O. Prohorova. – SPb. : Rech', 2004. — 476 s.
6. Rabochaja kniga prakticheskogo psihologa [Tekst] : posobie dlja specialistov, rabotajushhij s personalom / Pod red. A. A. Bodaleva, A. A. Derkacha, L. G. Lapteva. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2001. – 640 s.
7. Rogov, E. I. Nastol'naja kniga prakticheskogo psihologa [Tekst] : ucheb. posobie: V 2 kn. – 2-e izd., pererab. i dop. / E. I. Rogov. – M. : Gumanit. izd. centr VLADOS, 1999. – Kn. 2 : Rabota psihologa so vzroslymi. Korrekcionnye priemy i uprazhnenija. – 480 s.